

DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.36-49>
УДК 340.5:347.921

У. Б. Воробель,
магістр права, випускниця стипендіальної
програми імені Лейна Кірккланда
університету імені Адама Міцкевича в Познані
(м. Познань, Республіка Польща)
e-mail: lana.worobel@gmail.com

 <http://orcid.org/0000-0003-0480-5394>

ІНСТИТУТ «AMICUS CURIAE» В ПРАВІ ДЕРЖАВ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'І

Стаття присвячена дослідженню формування та розвитку інституту експерта з питань права, а також особливості його законодавчого регулювання та функціонування в праві держав романо-германської правової сім'ї, зокрема в таких державах, як Франція, Німеччина, Польща, Бразилія та Мексика.

Встановлено, що нині *amicus curiae* – це суб'єкт, котрий не бере участі в судовому процесі в якості сторони, однак володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливої теми, яка має місце в конкретній справі, та пропонує увазі суду певну думку, позицію з того чи іншого питання, що сприяє обґрунтуванню судом своїх мотивів у прийнятті рішення в конкретній, як правило, складній правовій ситуації.

Ключові слова: учасник судового процесу, експерт з питань права, *amicus curiae*, друг суду, висновок, цивільне судочинство.

Постановка проблеми. Між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, у 2014 році було підписано Угоду про асоціацію [1], положення якої визначають гармонізацію українського законодавства із законодавством ЄС шляхом активного реформування вітчизняного законодавства у сфері судової системи та процесуального законодавства. Кроками до зближення вітчизняного законодавства з європейським стали схвалення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. [2], прийняття Закону України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [3], а також зміна процесуального законодавства шляхом прийняття Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [4]. Така реформа процесуального законодавства значним чином вплинула як на уже існуючі інститути цивільного процесуального законодавства, так і ввела низку нових, невідомих йому раніше. Зокрема однією із таких новел Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) [5], та й, власне, інших процесуальних кодексів, є участь у справі експерта з питань права. Так, відповідно до ч. 1 ст. 73 ЦПК України, як експерт з питань права може залучатися особа, яка

має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

Висновок експерта в галузі права може бути поданий до суду учасниками справи лише в таких випадках: 1) застосування аналогії закону чи аналогії права; 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування й доктриною у відповідній іноземній державі (ч. 1 ст. 114 ЦПК України). З іншого боку, відповідно до ч. 2 ст. 114 ЦПК України, такий висновок не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, не має повідомляти про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Слід зазначити, що як теоретики, так і практики права в цілому позитивно сприйняли введення нового учасника судового процесу, уважаючи, що отримання судами висновку експерта з питань права лише сприятиме збільшенню довіри вітчизняних суддів до іноземного права, а також матиме позитивний вплив на динаміку судової практики в складних випадках застосування норм вітчизняного та зарубіжного законодавства [6, с. 111; 7; 8; 9; 10, с. 99; 11, с. 139; 12; 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експерт із питань права як новий інститут процесуального законодавства викликав жваву дискусію в науковій спільноті. Дослідженню правового статусу цього учасника судового процесу, зокрема його правосуб'єктності, правам та обов'язкам, юридичній відповідальності, а також гарантіям правового статусу, було присвячено чимало уваги на сторінках наукової літератури. Приміром, прямо чи опосередковано він виступав об'єктом наукових досліджень І. А. Бутирської, Д. Д. Лусленника, О. О. Кармази, Н. О. Короткої, Д. В. Кушерець, А. С. Ребриш, Б. Ю. Ребриша, Ю. Ю. Рябченка, В. В. Суліми, С. В. Черноп'ятова, М. М. Шумило, А. С. Штефан та інших. Однак учені, аналізуючи цивільно-правовий статус такої особи, найчастіше обмежувались нормами національного законодавства, залишаючи поза увагою зародження та розвиток цього процесуального інституту, а також його функціонування в законодавстві інших держав, зокрема в праві держав романо-германської правової сім'ї.

Формування цілей. Метою статті є дослідження формування та розвитку інституту експерта з питань права, а також особливості його законодавчого регулювання та функціонування в праві держав романо-германської правової сім'ї, зокрема в таких державах, як Франція, Німеччина, Польща, Бразилія та Мексика.

Виклад основного матеріалу. Інститут участі в справі експерта з питань права має глибоке історичне коріння і відомий ще за часів римського права під назвою «*amicus curiae*» (дослівний переклад з латині – «друг суду»).

Так у римському праві була передбачена можливість скерування судом допоміжного питання у вирішенні справи до третьої особи, що не була стороною в справі, але котра мала ґрунтовні юридичні знання щодо питання, що лежало в її основі. Це було пов'язано з тим, що в судах Римської імперії часто працювали не лише професійні судді, але й люди без

відповідних знань, однак із високим суспільним авторитетом. Окрім цього, потреба останніх у професійній допомозі щодо розгляду та вирішення справи була викликана й динамічним розвитком у цей період самого права. З цих причин римський *iudex* міг консультуватися з *consilium*, котрий складався з юристів з відповідними фаховими знаннями та професійним досвідом, які, у свою чергу, іменувалися «*amici curiae*».

«Друзі суду» надавали суду у відповідному обсязі інформацію з метою полегшення розгляду та належного вирішення справи відповідно до чинного на той час законодавства. Саме суд вирішував, чи в конкретній справі користуватись підтримкою *consilium*. У випадку звернення судом до нього за консультацією члени *consilium* складали юридичний висновок щодо поставленого перед ним питання [14]. Згодом інститут *amicus curiae* був адаптований і в право держав романо-германської правової сім'ї. Так у Франції поняття «*amicus curiae*» вперше з'явилось в судовій справі Апеляційного суду Парижа (*Cour d'Appel de Paris*) у 1988 році. Предметом розгляду була скарга адвоката на розпорядження Ради адвокатів округу *Évry (Île-de-France)*, котрим вона зобов'язала своїх членів-адвокатів надати інформацію щодо кількості працівників юридичної фірми, а також сфери їхньої спеціалізації. З метою встановлення законності цього розпорядження, Апеляційний суд з власної ініціативи своєю постановою від 21 червня 1988 року звернувся до декана Ради адвокатів Парижа (*Bâtonnier de l'ordre des avocats de barreau de Paris*) з проханням узяти участь у судовому засіданні та надати свою оцінку ситуації в статусі *amicus curiae*. Представник протилежної сторони, а саме Ради адвокатів *Évry (Île-de-France)*, оскаржив цю постанову, посилаючись на те, що декан Паризької Ради адвокатів є одночасно і суддею (у дисциплінарних справах Ради адвокатів), і стороною (як голова однієї із Рад адвокатів), у зв'язку з чим, на його думку, він не мав ані права, ані повноважень на оцінювання законності чи незаконності такого розпорядження Ради адвокатів округу *Évry*. Апеляційний суд Парижа 6 липня 1988 року відхилив скаргу, аргументуючи тим, що суд сам вправі вільно обирати спосіб та порядок доступу до відповідної інформації та фахових знань, зокрема, суд має право звертатися до третіх осіб, які не є сторонами в судовому провадженні, з метою аби ці особи висловили свою позицію щодо питань, поставлених судом перед ним. В обґрунтуванні постанови про відхилення скарги представника відповідача суд вперше дав визначення поняттю «*amicus curiae*» та його місце у французькому процесуальному праві, зазначивши, що *amicus curiae* не є ані свідком, ані експертом, а також не підлягає правилам повідомлення про заперечення, передбачених новим Цивільним процесуальним кодексом Франції (*Nouveau Code de Procedure Civile*), явка ж *amicus curiae* на судовий розгляд справи відбувається на підставі письмового виклику судом, а його допит регулюються лише загальними правилами, пов'язаними із правом на захист. Апеляційний суд своєю постановою повторно викликав декана на наступне судове засідання та звернувся до голови Вищої ради адвокатів (*Président en exercice de la Conférence des Bâtonniers*), аби він вказав особу декана нечинного

вже на той час складу Ради з метою його виклику. Окрім того, суд також попросив голову Союзу юристів Франції (*Président du Syndicat des Avocats en France*) взяти участь у судовому засіданні і висловити свою позицію у справі. Суд теж надав сторонам можливість, аби вони самі вказали осіб, котрі захищатимуть позиції кожної сторони справи [14].

Слід зазначити, що у французькому законодавстві немає прямої норми, яка б передбачала можливість залучення «друга суду» до участі в судовому розгляді справи. У доктрині французького права висловлювалася думка, що основа такого права закладена в статті 12 Цивільного процесуального кодексу Франції (*Code de procédure civile*) [15], котра закріплює принцип *iura novit curia*¹, відповідно до якого суд повинен сам вказати правову норму, що застосовується в конкретній справі, не вимагаючи від самих сторін посилання на неї. У межах цього ж принципу судді також для отримання висновку можуть звертатися до «друга суду», який володіє необхідними фаховими знаннями. У зв'язку з чим, у правовій доктрині закріпився погляд, що *amicus curiae e sui generis*² правовим інститутом [14]. Таким чином, інститут *amicus curiae* з римського права був рецептований у французьке право, і нині він функціонує в цій країні без будь-яких перешкод попри відсутність прямої законодавчої регламентації.

Інститут *amicus curiae* також можна зустріти в праві Німеччини. Як і у Франції, у німецькому законодавстві не існує жодних законодавчих норм, котрі б регулювали передумови та особливості участі третіх осіб у статусі *amicus curiae* в справах, що розглядаються судами за правилами цивільного, кримінального чи адміністративного судочинства. Найбільш поширеним є застосування інституту *amicus curiae* при розгляді справ у Федеральному Конституційному Суді (*Bundesverfassungsgericht*) Німеччини. Параграф 27 а закону «Про Федеральний Конституційний Суд» (*Gesetz über das Bundesverfassungsgericht*) [16], котрий доповнив цей закон лише в 1998 році, закріпив право Конституційного Суду звертатися до третіх осіб з відповідними професійними знаннями з метою подання ними висновку в справі та участі в судовому провадженні. Такі треті особи, однак, позбавлені можливості здійснювати процесуальні дії, що належать сторонам [14]. Подібне правило закріплене і в параграфі 22 підсекції 5 Процесуальних правил Федерального Конституційного Суду Німеччини, котрий передбачає, що суддя-доповідача або за рішенням Сенату головуючий суддя може запросити до розгляду справи осіб, котрі володіють спеціальними знаннями щодо конкретного предмета, а також надати свою експертну думку з питань, що мають значення для винесення рішення. Слід звернути увагу, що за німецьким правом статус «друга суду» може набути не лише фахівець у галузі права, а будь-яка третя особа, що є «експертна» в певному питанні (при цьому під терміном «особа» розуміється як фізична, так і юридична особа) [17, с. 7, 11].

На практиці німецький Конституційний Суд у багатьох своїх рішеннях відображає позиції спеціалізованих медичних установ, фахівців у сфері ІТ,

¹ Латиський вираз, що буквально означає «суд знає закони», «суд знає право».

² Латинський вираз, що буквально перекладається як «своєрідний», «єдиний у своєму роді».

представників основних конфесій тощо. Так у справі про заборону куріння в закладах харчування свої міркування представили Федеральне бюро статистики (*Statistisches Bundesamt*), Німецький центр дослідження раку (*Deutsches Krebsforschungszentrum*) та Німецька асоціація готельного й ресторанного бізнесу (*Deutscher Hotel - und Gaststättenverband*), тоді як Федеральний уряд, парламент і сенат Гамбургу, навпаки, утрималися від висловлення будь-яких поглядів з цього питання [18, с. 135]. Таким чином, у Німеччині зазвичай інститут *amicus curiae* застосовується в справах, що розглядаються за правилами конституційного судочинства, однак досить часто його застосування можна зустріти й при розгляді цивільних, кримінальних та адміністративних справ. Наприклад, у справі 7 А 10532/12.OVG від 29 жовтня 2012 року [19] в Апеляційному адміністративному суді землі Рейнланд-Пфальц (*OVG Rheinland-Pfalz*) Німецький інститут прав людини (*Deutsches Institut für Menschenrechte*), що знаходиться в Берліні, подав до суду висновок з критикою рішення адміністративного суду в Кобленці (*VG Koblenz*) від 28 лютого 2012 року в справі 5 К 1026/11.KP [20], оскільки останній неналежним чином визначив суть спору. Зміст справи наступний: у поїзді сполученням Кассел – Франкфурт-на-Майні федеральна поліція вимагала від німецького чорношкірого студента пред'явлення документів, що посвідчують особу, не у зв'язку з його поведінкою, а лише з огляду на його колір шкіри. Суд першої інстанції такі дії поліціантів визнав обгрунтованими, проте, на думку *amicus curiae*, поведінка поліції була проявом так званого «етнічного / расового профілювання», яке у світли судовій практиці Верховного суду Німеччини не може бути визнане таким, що відповідає Конституції Німеччини (*Grundgesetz*). Апеляційний адміністративний суд землі Рейнланд-Пфальц повністю підтримав думку, висловлену *amicus curiae*, задовільнивши скаргу чорношкірого студента, якого незаконно піддали перевірці документів.

У доктрині німецького права висловлюється погляд щодо необхідності законодавчого закріплення інституту *amicus curiae* на рівні процесуальних кодексів у галузі цивільного, кримінального та адміністративного судочинства, аргументуючи тим, що прозорість правил участі «друзів суду» у справі підвищуватиме довіру до незалежності судів. Нині ж допустимість подання висновку *amicus curiae* в судових справах, що розглядаються в німецьких судах, обгрунтовується ст. 103 Федеральної Конституції (*Grundgesetz*) (право бути вислуханим суддею) і ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (право на справедливий суд) [14].

Інститут висновку *amicus curiae* також відомий у практиці польських судів і є формою вираження третіми особами (переважно неурядовими організаціями) їхньої думки щодо права і фактів у конкретній судовій справі. Метою цього висновку є надання допомоги у всебічному розгляді справи з урахуванням тих аргументів та поглядів, які, можливо, не були подані сторонами в процесі. Стаття 63 Цивільного процесуального кодексу Польщі (*Kodeks postępowania cywilnego*) [21] передбачає право неурядовим організаціям, які не беруть участі в справі, подавати до суду істотні для справи погляди,

висловлені в письмовій формі. У польській науковій літературі зазначається, що право третьої особи висловити думку в справі, що має суттєве соціальне значення, впливає з Конституції Республіки Польща. При цьому звертається увага на відсутність законодавчого врегулювання такого права в Кримінально-процесуальному кодексі (*Kodeks postępowania karnego*) та Кодексі адміністративного судочинства (*Kodeks postępowania administracyjnego*) [14].

У польській судовій практиці висновок «друга суду» може бути поданий як у судах загальної юрисдикції, так і у Верховному адміністративному суді (*Naczelny Sąd Administracyjny*), Верховному суді (*Sąd Najwyższy*) і Конституційному суді (*Trybunał Konstytucyjny*). Прикладом участі *amicus curiae* у провадженні Верховного суду є справа щодо публікації в місцевій газеті «Нова тшебніцка газета» («*Nowa Gazeta Trzebnicka*») світлина поліціантки, котра керувала автомобілем, незважаючи на відсутність у неї посвідчення водія на право керування транспортними засобами (Вирок Верховного суду у справі V CSK 51/17 від 10.11.2017 р.) [22]. Суть справи полягала в тому, що співробітниця поліції звернулася до Окружного суду у Вроцлаві з вимогою видалити з веб-сторінки згаданої газети статтю про неї разом з її фотографіями. Окружний суд у Вроцлаві, керуючись ст. 1, ст. 6 і ст. 10 Закону «Про пресу» від 26 січня 1984 року, встановив, що спірні публікації та репортажі не містили неправдивих відомостей про керування позивачкою транспортним засобом без відповідних на це документів. Як наслідок, у задоволенні позову поліціантці було відмовлено. Позивачка на рішення окружного суду подала апеляційну скаргу до Апеляційного суду Вроцлава, котрий визнав апеляцію обґрунтованою лише в межах права позивачки на захист своєї ділової репутації, а в задоволенні інших вимог поліціантці було відмовлено. У свою чергу відповідачі (журналіст, головний редактор та видавці газети) у частині задоволених апеляційним судом вимог подали касаційну скаргу до Верховного суду. Саме в цьому касаційному провадженні як *amicus curiae* дала висновок Гельсінська спілка з прав людини, котра звернула увагу на міжнародні стандарти свободи вираження поглядів у публічних справах, згідно ст. 10 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [23], зазначивши, що ділова репутація поліціантки лише з огляду на те, що вона пов'язана з виконанням її службових функцій як працівника поліції, не може охоплюватися більшим захистом, аніж ділова репутація приватних осіб [14].

Amici curiae також беруть участь у розгляді справ в судах першої інстанції. Так, наприклад, у справі, що розглядалась XI Відділом Районного суду Варшава-Середмістя в місті Варшава проти активістів Партії зелених, які брали участь у демонстрації «Марш гідності», присвяченій захисту прав жінок (Вирок Районного суду Варшава-Середмістя в місті Варшаві у справі XI W 1413/17 від 05.10.2017 р. [24]), комендант районної поліції Варшави I звинуватив активістів у зневазі Знаку Польщі, що бореться (*Znaku Polski Walczącej*), порушенні п. 1 ст. 3 Закону «Про захист Знаку Польщі, що бореться» (*Ustawa o ochronie Znaku Polski Walczącej*) [25] та звернувся до суду із заявою про притягнення їх до відповідальності. У кримінальному провадженні в суді першої інстанції в статусі *amicus curiae* взяла участь Гельсінська спілка з прав людини, висловивши у цій справі свою думку [26], що в результаті дозволило

виправдати обвинувачених. З часом вирок про виправдання активісток був підтриманий й Окружним судом Варшави (Вирок Окружного суду Варшави в справі X KA 1345/17 від 22.02.2018 р. [27]) [14].

До романо-германської правової сім'ї належить і правова система Бразилії, що пояснюється її колоніальним минулим¹. Як і в попередніх державах, інститут *amicus curiae* в праві Бразилії був інститутом, перейнятим із римського права і в минулому в основному застосовувався при вирішенні антимонопольних питань та таких, що пов'язані з банківським наглядом [14]. Сьогодні ж інститут *amicus curiae* офіційно регламентований у «Новому цивільному процесуальному кодексі» (*Novo Código de Processo Civil*) від 16 березня 2015 року [28] і регулюється нормами, закріпленими в Загальній частині Книги III «Суб'єкти процесу», Глави III «Інтервенція третіх осіб», Розділу V «Do *amicus curiae*». Так стаття 138 Нового Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК Бразилії) передбачає, що суддя або доповідач, враховуючи важливість справи, специфіку предмета спору, суспільну реакцію на нього, може з власної ініціативи (*ex officio*), на прохання сторін або третьої особи, яка виражає бажання висловитися, зобов'язати або допустити до участі в справі фізичну або юридичну особу, орган або спеціальний підрозділ з належним представництвом протягом 15 (п'ятнадцяти) днів з дати подання відповідної заяви, постановивши про це ухвалу, яка є остаточною й оскарженню не підлягає. Втручання, про яке йдеться в основній частині ст. 138 ЦПК Бразилії, не означає зміну компетенцій *amicus curiae* або можливості використання ним засобів оскарження, за винятком подання заперечення щодо заяви про виправлення або роз'яснення рішення («*embargos de declaração*»). Суддя чи доповідач, який прийняв рішення про допуск або залучення *amicus curiae*, у ньому ж визначає й повноваження останнього (§2 ст. 138 ЦПК Бразилії). *Amicus curiae* може оскаржити рішення винесеного в груповому провадженні (§3 ст. 138 ЦПК Бразилії).

Як бачимо, бразильський законодавець досить чітко та однозначно врегулював участь «друга суду» в провадженні, надаючи суду право визначати його повноваження, причому така інтервенція третьої особи в судовий процес може бути як добровільною (з власної ініціативи), на прохання сторін провадження, так і бути викликана відповідною вказівкою суду [14].

Ще однією державою, правова система котрої належить до романо-германської правової сім'ї і в законодавстві котрої на законодавчому рівні безпосередньо врегульований інститут *amicus curiae*, є Мексика. Так у 2011 році Цивільний процесуальний кодекс Мексики (*Código Federal de Procedimientos*) [29] був доповнений ст. 598 [30, с. 1660], у котрій і закладені правила регулювання цього інституту. Відповідно до цієї статті, суддя для покращення розгляду справи може *ex officio* або за клопотанням сторін скористатись допомогою третіх осіб. Така третя особа буде залучена або допущена до справи в статуті *amicus curiae* лише тоді, коли надані нею в письмовій чи усній формі відомості мають значення для вирішення справи, а також її участь не провокує виникнення конфлікту з інтересами сторін.

¹ Бразилія з 1500 року до 1822 року була колонією Португалії.

Висновки. Як бачимо, інститут участі в справі експерта з питань права має глибоке історичне коріння і відомий ще за часів римського права під назвою «*amicus curiae*», що в дослівному перекладі означає «друг суду». У статусі *amicus curiae* виступала особа з відповідними фаховими знаннями у галузі права та професійним досвідом, завданням котрої було надавати суду у відповідному обсязі інформацію з метою полегшення розгляду та належного вирішення справи відповідно до чинного на той час законодавства.

З римського права інститут *amicus curiae* був адаптований у законодавство держав романо-германської правової сім'ї, зокрема Франції, Німеччини, Польщі, Бразилії та Мексики. Характерною особливістю розвитку інституту «друга суду» в державах цієї правової сім'ї є те, що його впровадження відбувалося поступово, шляхом застосування цього інституту в судовій практиці без будь-якої нормативної регламентації з боку законодавця. І лише не так давно в Мексиці (у 2011 році), а згодом у Бразилії (у 2015 році) інститут *amicus curiae* отримав офіційне законодавче закріплення в кодексах цих держав.

Сьогодні ж *amicus curiae* вважають особою, котра не бере участі в судовому процесі як сторона, однак володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливої теми, що має місце в конкретній справі та пропонує увазі суду певну думку, позицію з того чи іншого питання, що сприяє обґрунтуванню судом своїх мотивів у прийнятті рішення в конкретній, як правило, складній правовій ситуації. Як *amicus curiae* можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, наприклад, учені-правознавці, юристи-практики, неурядові (некомерційні) організації, правозахисні організації, наукові організації, фахівці-експерти в будь-якій професійній сфері та інші.

Висновок *amicus curiae*, підкреслюючи авторитет і незалежність суду, за яким завжди залишається остаточне рішення прийняти або відхилити висловлені позиції, містить той обсяг спеціалізованої інформації, що необхідний для винесення виваженого та справедливого судового рішення.

Використані джерела:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 18.06.2019).
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. : Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 18.06.2019).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42, 42. Ст. 492.

6. Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2018. Випуск 48. Том 1. С. 108–111.

7. Громовий О. Чи потрібен у суді експерт з питань права, як пропонується в проєктах процесуальних кодексів? URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/106122-chi-potriben-u-sudi-ekspert-z-pitan-prava-ya-k-proponuyetsya-v-proektakh-protseualnikh-kodeksiv> (дата звернення: 18.06.2019).

8. Луспенник Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/132494-dokazuvannya-u-tsilivnomu-protsesi-scho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuvannya-dokaziv-ba6687> (дата звернення: 18.06.2019).

9. Зогуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protseualnogo-statusu/ (дата звернення: 18.06.2019).

10. Коротка Н. О. Цивільно-правовий статус експерта з питань права та його висновок у галузі права як засіб доказування у цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2018. Випуск 53. Том 1. С. 97–100.

11. Ребриш Б. Ю., Ребриш А. С. Проблеми правового статусу експерта з питань права в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №4. С. 136–140. URL: http://www.pap.in.ua/4_2018/36.pdf (дата звернення: 18.06.2019).

12. Сулім В. В. Експерт з питань права: проблеми правової діяльності. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1749%3A290118-01&catid=206%3A4-0218&Itemid=255&lang=ru (дата звернення: 18.06.2019).

13. Шумило М. Експерт з питань права: новела процесуальних кодексів, що потребує обґрунтування судовою практикою. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/133600-ekspert-z-pitan-prava-novela-protseualnikh-kodeksiv-scho-potrebuye-ogranki-sudovoyu-praktikoju> (дата звернення: 18.06.2019).

14. Marschner H. *Opinia przyjaciela sądu („amicus curiae brief“)* w różnych systemach prawnych oraz w Polsce. URL: <http://www.codozasady.pl/opinia-przyjaciela-sadu-amicus-curiae-brief-w-roznych-systemach-prawnych-oraz-w-polsce/> (дата звернення: 18.06.2019).

15. Code de procédure civile. Version consolidée au 29 janvier 2019. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEX000006070716&dateTexte=20080118> (дата звернення : 18.06.2019).

16. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht vom 12. März 1951 (Bundesverfassungsgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. August 1993 (BGBl. I S. 1473), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 8. Oktober 2017 (BGBl. I S. 3546) geändert worden ist). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BjNR002430951.html> (дата звернення: 18.06.2019).

17. Норузи Али Б. Опыт Союза адвокатов Германии в подготовке мнений третьей стороны для Федерального конституционного суда Германии. *Значение института Amicus curiae (друг суда) в правовых системах разных стран и международных судебных органах: стенографический отчет семинара* (г. Санкт-Петербург, 16 декабря 2017 г.). Санкт-Петербург, 2017. С. 7–15.

18. Блохин П. Д. О спорных моментах в понимании института amicus curiae и его возможного облика в российском конституционном судопроизводстве. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2015. № 1. С. 130–143.

19. Rechtsprechung OVG Rheinland-Pfalz, 29.10.2012 – 7 A 10532/12.OVG. <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=OVG%20Rheinland-Pfalz&Datum=29.10.2012&Aktenzeichen=7%20A%2010532/12> (дата звернення: 18.06.2019).
20. Rechtsprechung V.G Koblenz, 28.02.2012 – 5 K 1026/11.KP. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=VG%20Koblenz&Datum=28.02.2012&Aktenzeichen=5%20K%201026/11> (дата звернення: 18.06.2019).
21. Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf> (дата звернення: 18.06.2019).
22. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 2017 r. (sygn. Akt V CSK 51/17). URL: http://www.sn.pl/orzecznictwo/SitePages/Baza_orzeczen.aspx?ItemSID=26464-57a0abe2a73c441d9691b79a0c36be5c&ListName=Orzeczenia3 (дата звернення: 18.06.2019).
23. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 18.06.2019).
24. Wyrok z uzasadnieniem Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 05 października 2017 r. (sygn. akt XI W 1413/17). URL: [http://orzeczenia.srodmiescie.warszawa.so.gov.pl/details/\\$N/154505300005506_XI_W_01413_2017_Uz_2017-10-05_002](http://orzeczenia.srodmiescie.warszawa.so.gov.pl/details/$N/154505300005506_XI_W_01413_2017_Uz_2017-10-05_002) (дата звернення: 18.06.2019).
25. O ochronie Znaku Polski Walczącej; Ustawa z dnia 7 sierpnia 2014 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140001062/O/D20141062.pdf> (дата звернення: 18.06.2019).
26. Opinia przyjaciela sądu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie obwinionych Elżbiety Hołoweńko, Marcina Krawczyka i Małgorzaty Tracz rozpatrywanej przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia sygn. akt XI W 1413/17 <http://www.obserwatorium.org/images/znak%20PW%20amicus%2002082017.pdf> (дата звернення: 18.06.2019).
27. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 22 lutego 2018 r. (sygn. akt X KA 1345/17). URL: <http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/02/HFPC-wyrok-SO-Zieloni.pdf> (дата звернення: 18.06.2019).
28. Novo Código de Processo Civil. LEI N°13.105/2015 (LEI ORDINÁRIA), DE 16 DE MAR ÇODE 2015. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato20152018/2015/Lei/L13105.htm (дата звернення: 18.06.2019).
29. Código Federal de Procedimientos. Civiles Nuevo Código publicado en el Diario Oficial de la Federación el 24 de febrero de 1943. Última reforma publicada DOF 09.04.2012. URL: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/ref/cfpc.htm> (дата звернення: 18.06.2019).
30. Kochevar St. Amici Curiae in Civil Law Jurisdictions. *Yale Law Journal*. 2013. Volume 122. P. 1653–1669.

References:

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiei storony, ta Yevropejs'kym Soiuzom, Yevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ikhnimyi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014 roku. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
2. Pro Stratehiiu reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015–2020 rr.: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20 travnia 2015 r. № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> [in Ukrainian].

3. Pro sudoustrij i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-VIII. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 31, art. 545. [in Ukrainian].

4. Pro vnesennia zmin do Hospodars'koho protsesual'noho kodeksu Ukrainy, Tsyvil'noho protsesual'noho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: Zakon Ukrainy vid 3 zhovtnia 2017 r. № 2147-VIII. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 48, art. 436. [in Ukrainian].

5. Tsyvil'nyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy vid 18 bereznia 2004 roku № 1618-IV. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40–42, 42, art. 492. [in Ukrainian].

6. Butyrs'ka, I. A. (2018). Pravovyj status eksperta z pytan' prava u hospodars'komu protsesi. *Naukovyj visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. Series: Pravo, issue 48. Vol. 1, 108–111. [in Ukrainian].

7. Hromovyj, O. Chy potriben u sudi ekspert z pytan' prava, iak proponuiet'sia v proektakh protsesual'nykh kodeksiv? N. d. N. p. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/106122-chi-potriben-u-sudi-ekspert-z-pitan-prava-yak-proponuyetsya-v-proektakh-protsesualnikh-kodeksiv>. [in Ukrainian].

8. Luspenyk, D. Dokazuvannia u tsyvil'nomu protsesi: scho novoho u TsPK ta chomu sud nadilenyj pravom vytrebuvannia dokaziv. N. d. N. p. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/132494-dokazuvannya-u-tsyvilnomu-protsesi-scho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuvannya-dokaziv-ba6687>. [in Ukrainian].

9. Zozulia, N. Ekspert z pytan' prava: problema protsesual'noho statusu. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsesualnogo-statusu/ [in Ukrainian].

10. Korotka, N. O. (2018). Tsyvil'no-pravovyj status eksperta z pytan' prava ta joho vysnovok u haluzi prava iak zasib dokazuvannia u tsyvil'nomu protsesi. *Naukovyj visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. Series: Law, issue 53. Vol. 1, 97–100. [in Ukrainian].

11. Rebrysh, B. Yu., Rebrysh, A. S. (2018). Problemy pravovoho statusu eksperta z pytan' prava v Ukraini. *Porivnial'no-analitychne pravo - Comparative-Analytical Law*, 4, 136–140. [in Ukrainian].

12. Sulim, V. V. Ekspert z pytan' prava: problemy pravovoi diial'nosti. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1749%3A290118-01&catid=206%3A4-0218&Itemid=255&lang=ru [in Ukrainian].

13. Shumylo, M. Ekspert z pytan' prava: novela protsesual'nykh kodeksiv, scho potrebuie obgruntuvannia sudovoiu praktykoiu. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/133600-ekspert-z-pitan-prava-novela-protsesualnikh-kodeksiv-scho-potrebuye-ogranki-sudovoyu-praktikoyu> [in Ukrainian].

14. Opinia przyjaciela sądu („amicus curiae brief”) w różnych systemach prawnych oraz w Polsce. N. d. N. p. URL: <http://www.codozasady.pl/opinia-przyjaciela-sadu-amicus-curiae-brief-w-roznych-systemach-prawnych-oraz-w-polsce/> [in Polish].

15. Code de procédure civile. Version consolidée au 29 janvier 2019. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20080118> [in French].

16. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht vom 12. März 1951 (Bundesverfassungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. August 1993 (BGBl. I S. 1473), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 8. Oktober 2017 (BGBl.

I S. 3546) geändert worden ist). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BjNR002430951.html> [in German].

17. Noruzi, Ali B. (2017). Opyt Sojuza advokatov Germanii v podgotovke mnenij tret'ej storony dlja Federal'nogo konstitucionnogo suda Germanii. Znachenie instituta Amicus curiae (drug suda) v pravovyh sistemah raznyh stran i mezhdunarodnyh sudebnyh organah: stenograficheskij otchet seminaru (16 dekabrya 2017 g.). Sankt-Peterburg, 7–15. [in Russian].

18. Blohin, P. D. (2015). O spornyh momentah v ponimanii instituta amicus curiae i ego vozmozhnogo oblika v rossijskom konstitucionnom sudoproizvodstve. *Sraunitel'noe konstitucionnoe obozrenie – Comparative Constitutional Review*, 1, 130–143 [in Russian].

19. Rechtsprechung OVG Rheinland-Pfalz, 29.10.2012 – 7 A 10532/12.OVG. <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=OVG%20Rheinland-Pfalz&Datum=29.10.2012&Aktenzeichen=7%20A%2010532/12> [in German].

20. Rechtsprechung VG Koblenz, 28.02.2012 – 5 K 1026/11.KP. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=VG%20Koblenz&Datum=28.02.2012&Aktenzeichen=5%20K%201026/11> [in German].

21. Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r. (1964) URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf> [in Polish].

22. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 2017 r. (sygn. akt V CSK 51/17). URL: http://www.sn.pl/orzecznictwo/SitePages/Baza_orzecen.aspx?ItemSID=26464-57a0be2-a73c-441d-9691-b79a0c36be5c&ListName=Orzeczenia3 [in Polish].

23. Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 r. (1950) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

24. Wyrok z uzasadnieniem Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 05 października 2017 r. (sygn. akt XI W 1413/17). URL: [http://orzeczenia.srodmiescie.warszawa.so.gov.pl/details/\\$N/154505300005506_XI_W_001413_2017_Uz_2017-10-05_002](http://orzeczenia.srodmiescie.warszawa.so.gov.pl/details/$N/154505300005506_XI_W_001413_2017_Uz_2017-10-05_002) [in Polish].

25. O ochronie Znaku Polski Walczącej : Ustawa z dnia 7 sierpnia 2014 r. (2014) URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140001062/O/D20141062.pdf> [in Polish].

26. Opinia przyjaciela sądu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie obwinionych Elżbiety Hołoweńko, Marcina Krawczyka i Małgorzaty Tracz rozpatrywanej przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia sygn. Akt XI W 1413/17 <http://www.obserwatorium.org/images/znak%20PW%20amicus%2002082017.pdf> [in Polish].

27. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 22 lutego 2018 r. (sygn. Akt XKA1345/17). URL: <http://www.hfhr.pl/wpcontent/uploads/2018/02/HFPC-wyrok-SO-Zieloni.pdf> [in Polish].

28. Novo Código de Processo Civil. LEI N°13.105/2015 (LEI ORDINÁRIA), DE 16 DE MARÇO DE 2015. URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_Ato20152018/2015/Lei/L13105.htm [in Portuguese].

29. Código Federal de Procedimientos. Civiles Nuevo Código publicado en el Diario Oficial de la Federación el 24 de febrero de 1943. Última reforma publicada DOF 09.04. 2012. URL: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/ref/cfpc.htm> [in Spanish].

30. Kochevar, St. (2013). Amici Curiae in Civil Law Jurisdictions. *Yale Law Journal*. Vol. 122, 1653–1669.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2019

Воробель У. Б.,
магістр права, випускниця стипендіальної
програми імені Лейна Кіркленда
університета імені Адама Міцкевича в Познані
(г. Познань, Республіка Польща)

ИНСТИТУТ «AMICUS CURIAE» В ПРАВЕ СТРАН РОМАНО-ГЕРМАНСКОЙ ПРАВОВОЙ СЕМЬИ

Статья посвящена исследованию формирования и развития института эксперта по вопросам права, а также особенности его законодательного регулирования и функционирования в праве стран романо-германской правовой семьи, в частности в таких государствах, как Франция, Германия, Польша, Бразилия и Мексика.

Установлено, что в настоящее время *amicus curiae* – это субъект, который не принимает участия в судебном процессе в качестве стороны, однако обладает исключительными юридическими или профессиональными знаниями с важной темой, которая имеет место в конкретном деле, и который предлагает вниманию суда определенное мнение, позицию по тому или иному вопросу, что способствует обоснованию судом своих мотивов в принятии решения по конкретной, как правило, сложной правовой ситуации.

Ключевые слова: участник судебного процесса, эксперт по вопросам права; *amicus curiae*, друг суда; заключение, гражданское судопроизводство.

Vorobel U.,
Master of Law, Graduate of Lane Kirkland Scholarship
Program Adam Mickiewicz University of Poznan
(Poznan, the Republic of Poland)

THE INSTITUTE OF «AMICUS CURIAE» IN THE LAW OF THE ROMANO-GERMANIC LEGAL FAMILY STATES

The article is devoted to the study of the formation and development of the institute of expert in the law of the Romano-Germanic legal family states, in particular in France, Germany, Poland, Brazil, and Mexico.

It has been established that the institute of expert's in law participation in the trial has deep historical roots and is known in Roman law under the name «amicus curiae», which literally means «a friend of the court». Under *amicus curiae* it could be deemed a person with the relevant professional knowledge in law and professional experience, whose task was to provide the court with relevant information in order to facilitate the consideration and proper resolution of the case in accordance with the legislation in force at that time.

The *amicus curiae* institute was adopted from Roman law and developed in the legislation of the states of the Romano-Germanic legal family. A characteristic feature of the development of the «friend of the court» institute in the states of this legal family is that implementation thereof was carried out gradually through its application in judicial practice without any statutory regulation by the legislator. Only recently, in Mexico (in 2011), and later in Brazil (in 2015), the *amicus curiae* institute has been officially enshrined in the codes of above states.

Today, under *amicus curiae* can be considered a person who does not participate in the trial as a party, but has exclusive legal or professional knowledge on an important topic in a particular case, and suggests the court an opinion or position on this or that issue, that promotes justification by the court of its motives in making a judgement in a specific, as a rule, complex legal situation. *Amicus curiae* can be both natural persons or legal entities, such as lawyers-researches, lawyers-practitioners, non-governmental organizations (non-profit organizations), human rights organizations, scientific organizations, experts in any professional field, and others. Conclusion of *amicus curiae*, emphasizing the authority and independence of the court, which always makes the final decision to accept or reject the positions expressed; contains the amount of specialized information necessary for a balanced and fair court judgement.

Key words: the participant of the trial, expert in law, *amicus curiae*, friend of the court, conclusion, civil proceedings.

DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.49-58>

УДК 340+341.231.14

Ю. С. Завгородня,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

e-mail: dnepr-2015@i.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9257-7269>

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ДИТИНИ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ (СУЧАСНИЙ СТАН)

Стаття присвячена висвітленню сучасного стану виконання державою позитивних зобов'язань щодо забезпечення прав дитини. Здійснюється опис подій, які дозволяють виявити ефективність / неефективність діяльності держави щодо виконання позитивних зобов'язань у сфері забезпечення прав дитини. Указується, що існує потреба у виробленні концепції виконання позитивних зобов'язань щодо забезпечення прав дитини, яка має виходити з необхідності посиленого захисту дитини та реалізації саме інтересів дитини.

Ключові слова: забезпечення прав дитини, людські права, негативне зобов'язання, позитивне зобов'язання, права дитини.

Постановка проблеми. До недавнього часу питання прав дитини фактично не порушувалося вітчизняною правничою наукою на загальнотеоретичному рівні. Мова йшла переважно про людські права, стан реалізації яких і до сьогодні не перебуває на належному рівні, на що вказує статистика звернень до Європейського суду з прав людини: третє місце у 2018 році (перше – Російська Федерація, друге – Румунія (однак не можна забувати й про рішення в справі «Бурмич та інші проти України» від 12 жовтня 2017 року (заяви № 46852/13 та ін.), за яким більше 12 000 справ проти України передано на розгляд Комітету Міністрів), і третє місце за